

Byzantina Symmeikta

Vol 5 (1983)

SYMMEIKTA 5

**Πατριαρχικά έγγραφα τῆς Πάτμου
ἀχρονολόγητα, ἀταύτιστα ἢ λανθάνοντα. Γύρω
ἀπὸ τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς**

Ἔρα Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ

doi: [10.12681/byzsym.678](https://doi.org/10.12681/byzsym.678)

Copyright © 2014, Ἔρα Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΒΡΑΝΟΥΣΗ Έ. Λ. (1983). Πατριαρχικά έγγραφα τῆς Πάτμου ἀχρονολόγητα, ἀταύτιστα ἢ λανθάνοντα. Γύρω ἀπὸ τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς. *Byzantina Symmeikta*, 5, 29–47. <https://doi.org/10.12681/byzsym.678>

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ ΑΧΡΟΝΟΛΟΓΗΤΑ, ΑΤΑΥΤΙΣΤΑ Ή ΛΑΝΘΑΝΟΝΤΑ

Γύρω από την αυτονομία τῆς μονῆς

Τὰ πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς Πάτμου, βυζαντινά καὶ μεταβυζαντινά, δὲν ἔχουν ἀκόμη παρουσιαστῆ σὲ μιὰ συνολικὴ ἔκδοση καταρτισμένη σύμφωνα μὲ τὶς σημερινὲς ἀπαιτήσεις. Γνωστὰ καὶ προσιτὰ στοὺς ἔρευνητὲς εἶναι μόνο ὅσα παρουσίασαν — καὶ ὅπως τὰ παρουσίασαν — οἱ Miklosich καὶ Müller, πρὶν ἑκατὸ χρόνια, στὴ συλλογὴ τῶν *Acta et Diplomata* (MM, τόμ. ΣΤ', Βιέννη 1890). Ἔτσι, πολλὰ εἶναι τὰ κενὰ καὶ πολλὰ τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίζει ἡ σχετικὴ ἔρευνα.

Στὸ βιβλίό μου γιὰ τὸν ἰδρυτὴ τῆς μονῆς καὶ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ἱστορίας της¹, στὴν ἔκδοση τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων τῆς Πάτμου², καθὼς καὶ σὲ ἄλλα σχετικὰ δημοσιεύματα, εἶχα συχνὰ τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναφερθῶ σὲ πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχείου καὶ βρέθηκα ὑποχρεωμένη, σὲ πολλὲς περιπτώσεις, νὰ ἀσχοληθῶ μὲ προβλήματα χρονολογήσεων, ταυτίσεων κλπ., ἀνατρέχοντας σὲ μιὰ ἐξ ὑπαρχῆς καὶ ἐξ αὐτοψίας ἐπανεξέταση τῶν ἰδίων τῶν ἐγγράφων (πρωτοτύπων ἢ ἀντιγράφων) καὶ στὸν ἐπιβαλλόμενον ἐπανελέγχο γενικότερων ἢ ἐπὶ μέρους θεμάτων. Οἱ νέες αὐτὲς ἐξακριβώσεις (ἀναφερόμενες στὴν παράδοση τοῦ ἐγγράφου, χρονολόγηση, ταύτιση κλπ.), καθὼς καὶ τὰ σχετικὰ ἱστορικὰ σχόλια, ἔδωσαν χρήσιμο ὑλικὸ στὰ *Régestes* τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων ποὺ ἐπεξεργάστηκε καὶ παρουσίασε ὁ ἀείμνηστος V. Laurent³, ὅπου καὶ μνημονεύονται κάθε φορὰ ποὺ γίνεται λόγος γιὰ πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχείου.

*

Ἄφετηρία γιὰ μιὰ ἐπανατοποθέτηση καὶ ἐπανεξέταση σχετικῶν θεμάτων παρέχει ἓνα πατριαρχικὸ ἔγγραφο τοῦ ἀρχείου τῆς Πάτμου, ἀνυπόγραφο καὶ

1. Ἐρασ Βρανούση, *Τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου, ἰδρυτοῦ τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς*.- Φιλολογικὴ παράδοσις καὶ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, Ἀθήνα 1966, σελ. 90, 94, 95, 96, 105, 109, 171, 175, 176, 177.— Παρακάτω ὡς Ὁσίου Χριστόδουλος.

2. Ἐ. Βρανούση, *Βυζαντινὰ ἔγγραφα τῆς μονῆς Πάτμου — Α' Αὐτοκρατορικὰ*, Ἀθήνα 1980. Παρακάτω ὡς Ἐγγραφα Πάτμου.

3. V. Laurent, *Les régestes des actes du patriarcat de Constantinople*, τεῦχος Δ', Παρίσι 1971. Παρακάτω ὡς *Régestes*.

ἀχρονολόγητο, τὸ ὁποῖο, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, ἀποδίδεται στὸν πατριάρχη Ἀρσένιο Λύττωρειανὸ (1255 - 1259 καὶ 1261 - 1264), κατὰ τὴν ἐπικρατέστερη ἄποψη, ἔδωσε ὁμῶς λαβὴ νὰ διατυπωθεῖ καὶ ἡ γνώμη ὅτι εἶναι κατὰ δύο αἰῶνες μεταγενέστερο, προσγραφόμενο στὸν πατριάρχη Συμεῶν (1466 - 1467, 1471 - 1474, 1482 - 1486)¹.

Πρόκειται γιὰ ἓνα πατριαρχικὸ γράμμα (σιγιλλιωδὲς ὑπόμνημα) ποῦ κατοχυρώνει τὴν ἀνεξαρτησία τῆς μονῆς Πάτμου ἀπαγορεύοντας τὶς αὐθαίρετες παρεμβάσεις τοῦ τότε ἐπισκόπου τῆς Λέρου Νείλου.

Τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου τὸ δημοσίευσε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Ἰωάννης Σακκελίων τὸ 1863². Τὸ 1890 τὸ περιέλαβαν στὴν ἔκδοσή τους οἱ Miklosich καὶ Müller (ἀρ. LXXIX, σελ. 203 - 204· πρβλ. καὶ σελ. 434). Ὁ πρῶτος ἐκδότης καὶ οἱ MM ἀποδίδουν τὸ ἔγγραφο στὸν πατριάρχη Ἀρσένιο Λύττωρειανὸ καὶ τὸ ἀνάγουν στὴν περίοδο τῆς δεύτερης πατριαρχείας του. Οἱ MM σημειώνουν: *Sine anno et mense* (σελ. 203) καὶ προσθέτουν (σελ. 204): *Subscriptio patriarchae deest, sed tabula tribuenda videtur Arsenio Autoriano in secundo patriarchatu (1261 - 1267)*.

Στὰ *Régestes* τοῦ Laurent (ἀρ. 1782, σελ. 562 - 563) τὸ ἔγγραφο μᾶς ἀναγράφεται μὲ τὴν ἔνδειξη: *date incertaine (1258 - 1272)*. Ἀκολουθεῖ περίληψη τοῦ περιεχομένου καὶ οἱ παρατηρήσεις: *Sans signature ni sceau, sans date. Sans souscription. Original.* Ἡ τελευταία αὐτὴ ἔνδειξη (*original*) ὀφείλεται σὲ παραδρομὴ. Ὅπως θὰ ἰδοῦμε, τὸ ἔγγραφο αὐτὸ δὲν ἔχει διασωθεῖ στὸ πρωτότυπο (τὸ ὁποῖο, ἀσφαλῶς, θὰ εἶχε στὸ τέλος καὶ μηνολόγιο μὲ ἰνδικτιῶνα καὶ σφραγίδα).

Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἐγγράφου ὁ Laurent προσθέτει (σελ. 563) ὅτι τὸ μόνον στοιχεῖο ποῦ ὑπάρχει εἶναι ἡ μνεία, μέσα στὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου, τοῦ καθηγουμένου Γερμανοῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἤδη ἡγούμενος τὸ 1258 καὶ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ὡς τὸ 1272 τουλάχιστο (MM, σελ. 193 καὶ 263). Ἀκριβέστερος χρονολογικὸς προσδιορισμὸς εἶναι ἀδύνατος, κατὰ τὸν Laurent, ὁ ὁποῖος βρῖσκει ἀστήρικτη τὴν ὑπόθεση τῶν MM (σελ. 204) καὶ τοῦ πρώτου ἐκδότη (ἴ.π., σελ. 326, σημ. 3) ὅτι τὸ ἔγγραφο πρέπει νὰ ἀναχθεῖ στὴ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Ἀρσενίου (1261 - 1264 κατὰ τὸν Laurent).

1. Γιὰ τὰ ἔτη τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἀρσενίου Λύττωρειανοῦ βλ. Laurent, *Régestes*, σελ. 132 καὶ 157.— Γιὰ τὸν πατριάρχη Συμεῶν βλ. Σάρδεων Γερμανοῦ, *Συμβολὴ εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐξῆς*, μέρος Α', Κωνσταντινούπολις 1935, σελ. 10 - 16.

2. Ἰ. Σακκελίωνος, *Περὶ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν προνομίων τῆς νήσου Πάτμου*, Ἐθαγγελικὸς Κῆρυξ 7 (1863), σελ. 317 - 329.— Ὁ Σακκελίων δὲν πραγματεύεται τὸ θέμα τῶν προνομίων, ἀλλὰ ἀρκεῖται στὴ δημοσίευση τριῶν σχετικῶν ἐγγράφων, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ τοῦ Ἀρσενίου (σελ. 326 - 328).

Οἱ ΜΜ στή μικρή περίληψη πού προτάσσουν ἀντί γιά τίτλο (σελ. 203) ἔγραψαν: Patriarcha tuetur libertatem monasterii et eius abbatis contra episcopos I c a r i a e et Leri. Αὐτὸ παρέσυρε τὸν Laurent νὰ γράψει κι αὐτὸς (σελ. 562) ὅτι τὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται στὴν ἀνεξαρτησία τῆς μονῆς Πάτμου contre les usurpations des évêques d'I k a r i a et de Léros. Πρόκειται γιὰ ἀνακρίβεια. Ὅπως θὰ ἰδοῦμε, τὸ ἔγγραφο ἀπολύθηκε γιὰ νὰ ἀνακόψει τὶς αὐθαίρετες παρεμβάσεις τοῦ τότε ἐπισκόπου τῆς Λέρου, καὶ ἀπλῶς ὑπενθυμίζει ὅτι παρόμοιες ὑπερβασίες εἶχε ἐπιχειρήσει παλαιότερα καὶ «ὁ π ρ ὸ χ ρ ὶ ο ν χρηματίσας τῆς Ἰ κ α ρ ί α ς ἐπίσκοπος Κωνσταντῖνος», ὁ ὁποῖος εἶχε ἀνακληθεῖ στὴν τάξη «δι' ὑπομνήματος» τοῦ τότε πατριάρχη.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὰ παραπάνω — ἀνακρίβειες πού ἐπιδέχονται ἐπανόρθωση, καὶ ἀμφιβολίες πού δὲν μᾶς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰ περιορισμένα χρονικά πλαίσια τῆς πρώτης ἢ τῆς δεύτερης πατριαρχείας τοῦ Ἀρσενίου Λύτωρειανοῦ — γύρω ἀπὸ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ὑπάρχει μιὰ βασικότερη ἀμφισβήτηση, πού μεταθέτει τὴ χρονολόγησή του δύο αἰῶνες ἀργότερα καὶ πού οἱ ΜΜ καὶ ὁ Laurent τὴν ἀγνόησαν.

Πράγματι, ὁ Σακκελίων, πού πρῶτος δημοσίευσε τὸ ἔγγραφο (τὸ 1863) καὶ τὸ ἀπέδωσε στὸν πατριάρχη Ἀρσένιο Λύτωρειανὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνα, δυὸ χρόνια ἀργότερα (τὸ 1865), σὲ ἄλλο δημοσίευσμά του, διατύπωσε νεότερη ἄποψη, κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἔγγραφο πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὸν πατριάρχη Συμεῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνα¹. Ἡ νεότερη αὐτὴ ἄποψη τοῦ πρώτου ἐκδότη, διατυπωμένη σὲ μιὰ ὑποσημείωση, πέρασε ἀπαρατήρητη καὶ δὲν συζητήθηκε. Ἴσως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σακκελίων τὴν ἐγκατέλειψε, γι' αὐτὸ καὶ ἄφησε τοὺς ἐκδότες τῶν *Acta et Diplomata*, μὲ τοὺς ὁποίους βρισκόταν σὲ στενὴ συνεργασία, νὰ ἐκδώσουν τὸ ἔγγραφο κατὰ τὴν ἀρχικὴ ἄποψή του, ἀποδίδοντάς το στὸν Ἀρσένιο Λύτωρειανό.

Ἡ δεύτερη γνώμη τοῦ Σακκελίωνα, πού προσγράφει τὸ ἔγγραφο στὸν Συμεῶν, τράβηξε τὴν προσοχὴ τῆς Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου - Οἰκονομίδου, ἡ ὁποία, πρὶν μερικὰ χρόνια, εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐτοιμάζει εἰδικὴ ἐργασία γιὰ νὰ ὑποστηρίξει διεξοδικότερα τὴν ἄποψη αὐτή. Συζητήσαμε τὸ θέμα, παραδέχτηκε ὅτι ἡ προσγραφή τοῦ ἐγγράφου στὸν πατριάρχη Συμεῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνα δὲν εὐσταθεῖ, καὶ ἡ σχετικὴ ἐργασία ἔμεινε τελικὰ, ἀπ' ὅσο ξέρω, ἀδημοσίευτη. Πρόκειται ὅμως γιὰ μιὰ ἄποψη αἰτιολογημένη ὡς ἓνα σημεῖο, πού ἐπιβάλλεται νὰ συζητηθεῖ. Ἄς πάρουμε ὅμως τὸ θέμα ἀπὸ τὴν ἀρχή.

1. Ἰ. Σ α κ κ ε λ ί ω ν ο ς, *Περὶ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν προνομίων τῆς νήσου Πάτμου*, Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ 9 (1865), σελ. 130 - 139.— Συνεχίζοντας τὸ προηγούμενο δημοσίευσμά του, ὁ Σακκελίων ἐκδίδει ἄλλα δύο σχετικὰ ἔγγραφα.— Παρεκβατικά (σελ. 130, σημ. 1), διατυπώνει τὴ νεότερη ἄποψή του ὅτι τὸ ἔγγραφο πού μᾶς ἀπασχολεῖ δὲν εἶναι τοῦ Ἀρσενίου, ἀλλὰ τοῦ Συμεῶν.

Και πρώτα, τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου (MM, σελ. 203 - 204), τὸ ὁποῖο ἀρχίζει μετὰ τὴν φράση: *Πρόσεισι μὲν τῇ κατὰ τὴν νῆσον τῆς Πάτμου [. . .] πατριαρχικῆ μονῆ [. . .] παλαιγενῆ σιγίλλια κλπ.* Τὰ παλαιγενῆ αὐτὰ σιγίλλια τῶν πατριαρχῶν Ἰωάννου καὶ Λουκά, ὀρίζουν ὅτι ἡ μονὴ Πάτμου εἶναι αὐτοδέσποτος, ὁ ἡγούμενός της δὲν ὑπόκειται παρὰ μόνον στὸν πατριάρχη, ἔχει τὴν κυριότητα τῶν ἐντὸς [καὶ ἐκτὸς¹] τῆς νήσου Πάτμου μετοχίων, παροίκων καὶ κτήσεων τῆς μονῆς, ἐνῶ συνάμα εἶναι ὁ πνευματικὸς τους ποιμένας· γι' αὐτὸ καὶ κανένας γειτονικὸς ἀρχιερέας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρεισδύσει σὲ κτήσεις τῆς μονῆς. — Πρὶν ἀπὸ χρόνια, ὁ τότε ἐπίσκοπος Ἰκαρίας Κωνσταντῖνος, ἀγνοώντας τὰ παραπάνω, ἐπιχείρησε νὰ παρέμβει σὲ κτήσεις τῆς μονῆς, νὰ ἐνεργεῖ ὡς ποιμένας τῶν ἐκεῖ προσκαθημένων, νὰ τελεῖ ἱεροτελεστίας καὶ νὰ ἀσκεῖ ὅσα ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀσκοῦν οἱ ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ διατάχθηκε νὰ ἀποχωρήσει (τελείως ἀπεπέμφθη) ἀπὸ τὸν τότε πατριάρχη δι' ὑπομνήματος καὶ ἐνυπογράφου γράμματος. Πρόσφατα (ἀρτίως) ὁ ἐπίσκοπος τῆς Λέρου Νεῖλος ἐπιχειρεῖ νὰ παρεμβάλει σὲ κτήσεις τῆς μονῆς, νὰ ἀσκεῖ τὰ ἀρχιερατικά του δικαιώματα στοὺς ἐκεῖ προσκαθημένους, ἐπειδὴ τυχαίνει νὰ βρίσκονται στὴν περιοχὴ τῆς δικαιοδοσίας του (ποιμαίνει τοὺς ἐν αὐτοῖς [=τοῖς κτήμασι] προσκαθημένους, διὰ τὸ ὑπὸ τὴν ἐνορίαν τούτου τυγχάνειν αὐτοὺς [ἄρα πρόκειται γιὰ κτήσεις τῆς μονῆς Πάτμου στὴ Λέρο²]), κλπ. Μετὰ τὸ παρὸν σιγίλλιῶδες ὑπόμνημα ἀπαγορεύονται οἱ αὐθαίρετες ἐπεμβάσεις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Λέρου, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ περιοριστεῖ στὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας του καὶ νὰ ἀπέχει ἀπὸ τὰ κτήματα καὶ τὰ μετόχια τῆς μονῆς Πάτμου, στὰ ὁποῖα δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ τελεῖ ἱεροπραξίες, χειροτονίες κλπ. Ὁ καθηγούμενος τῆς μονῆς Πάτμου κὺρ Γερμανὸς καὶ οἱ διάδοχοί του ἔχουν καὶ θὰ ἔχουν τὴ διαχείριση καὶ τὴν ποιμαντικὴ δικαιοδοσία στὰ κτήματα τῆς μονῆς καὶ στοὺς ἐκεῖ προσκαθημένους, ὅπως τὴν εἶχαν ἀνέκαθεν· κι ἂν παραστεῖ ἀνάγκη νὰ καλέσουν ἀρχιερέα γιὰ χειροτονίες ἢ ἄλλες ἱεροπραξίες, νὰ μὴ μετακαλοῦν τὸν ἐπίσκοπο Λέρου, ἀλλὰ ἄλλον, ὅποιον προτιμοῦν, γιὰ νὰ μὴ νομιστεῖ ποτὲ ὅτι ὁ Λέρου, ὡς πλησιέστερος, ἔχει ὅποιαδήποτε δικαιώματα.— Τὸ παρὸν σιγίλλιῶδες ὑπόμνημα παραχωρήθηκε στὴ μονὴ Πάτμου γιὰ ἐξασφάλισή της ἀπὸ ἀπόπειρες ἐπεμβάσεων εἰς βάρος της. [Ἀκολουθοῦσαν χρονολογικὲς ἐνδείξεις

1. Οἱ MM ἐκδίδουν: *τῶν ἐν τὸς τῆς νήσου Πάτμου ὑπὸ τὴν μονὴν τελούντων μετοχίων. . .* Ἐξ αὐτοφίας ἔλεγχος ἀπέδειξε ὅτι πράγματι ἔτσι γράφει τὸ σωζόμενο ἀντίγραφο (πρβλ. φωτ. πίν. III, στ. 4 τοῦ ἐγγράφου μας). Ἀσφαλῶς πρόκειται γιὰ ἀβλεψία τοῦ ἀντιγραφέα, ἐφ' ὅσον τὸ ἐγγράφο ἀναφέρεται βασικὰ σὲ μετόχια ποὺ κατεῖχε ἡ μονὴ τῆς Πάτμου στὴ Λέρο. Τὸ πρωτότυπο θὰ εἶχε τὴ γραφή: *τῶν ἐκ τὸς τῆς νήσου Πάτμου [. . .] ἡ, ἔστω, τῶν ἐν τὸς καὶ ἐκ τὸς τῆς νήσου Πάτμου [. . .] μετοχίων.*

2. Γιὰ τίς κτήσεις καὶ τὰ μετόχια τῆς μονῆς Πάτμου στὴ Λέρο βλ. Βρανούση, *Ἐγγραφα Πάτμου*, σελ. 29 κέ.— Πρβλ. ἐπίσης Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Ἐγγραφα Πάτμου, Β'* *Ἐγγραφα δημοσίων λειτουργῶν*, Ἀθήνα 1981, ἀρ. 53 κέ.

κτλ., πού δὲν διασώθηκαν, γιατί τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου παραδίδεται, ὅπως θὰ ἴδοῦμε, σὲ ἀντίγραφο καὶ ὄχι στὸ πρωτότυπο].

Τὰ μνημονευόμενα μέσα στὸ κείμενο παλαιγενῆ σιγίλλια τῶν πατριαρχῶν Ἰωάννου καὶ Λουκᾶ, πού κατοχύρωναν τὸ αὐτοδέσποτον τῆς μονῆς Πάτμου κτλ., εἶναι τοῦ Ἰωάννου Θ' Ἀγαπητοῦ, τοῦ ἔτους 1132 (MM, σελ. 101 - 103) καὶ τοῦ Λουκᾶ Χρυσοβέργη, τοῦ ἔτους 1158 (MM, σελ. 113 - 117). Τὸ δεύτερο αὐτὸ ἔγγραφο τοῦ πατριάρχου Λουκᾶ (ὕπόμνημα τῆ αὐτοχειρῶ ἡμῶν ὑποσημασία καὶ τῆ διὰ μολύβδου βούλλη βεβαιωθέν, MM, σελ. 117) εἶναι ἐπίσης τὸ μνημονευόμενο μέσα στὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου μας πατριαρχικὸν ὑπόμνημα καὶ ἐνυπόγραφον γράμμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἀνακλήθηκε στὴν τάξιν «ὁ πρὸ χρόνων χρηματίσας τῆς Ἰκαρίας ἐπίσκοπος Κωνσταντῖνος».

Ἡ παραπέρα ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου μᾶς ὀδηγεῖ στὴ χρονολόγησιν τοῦ ἐγγράφου.— Ὁ μνημονευόμενος ἐπίσκοπος τῆς Λέρου Νεῖλος, πού ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ ἀπολυθεῖ τὸ ἔγγραφο μᾶς, δὲν εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες. Ὁ μνημονευόμενος ὅμως καθηγούμενος τῆς μονῆς Πάτμου κτλ. Γερμανός, τοῦ ὁποίου τίς διοικητικὲς καὶ πνευματικὲς δικαιοδοσίαις κατοχυρώνει τὸ ἔγγραφο μᾶς, εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸς: Ἦταν ἤδη καθηγούμενος τὸ 1258 (MM, σελ. 193) καὶ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἡγουμενεύει τὸ 1272 (ὅταν συνέταξε τὴ Διαθήκη του, MM, σελ. 263), ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ 1280 τουλάχιστον (ὅπως ἀπέδειξα ἄλλοτε)¹. Σὲ πατριαρχικὸ ἔγγραφο πού ὑπογράφει ὁ λόγιος πατριάρχης Ἀρσένιος [Αὐτωρειανός], τὸν Μάιο τοῦ 1258, ἐγκωμιάζεται ὁ πρὸ πολλοῦ γνωσκόμενος καθηγούμενος τῆς μονῆς Πάτμου ἱερομόναχος Γερμανός· οὗτος καὶ γὰρ ἦθεσι μὲν ἐκπρέπων τὸν εὐγενῆ διαζωγραφοῦσιν ἄνδρα καὶ κόσμιον, ἀρετῆς δὲ μετέχων καὶ τῶ κατ' αὐτὴν ἐγκαλλυνόμενος εὐπρεπεῖ καί, τὸ ὅλον εἰπεῖν, ἔργων τυγχάνων ἐπαινετῶν ζηλωτής, ἔργων θεοφιλῶν ἐραστής [...], κρείττον τι [...] καὶ τῆς αὐτοῦ μεγαλονοίας ἄξιον βουλευσάμενος [...], ἐξητήσατο. . . κλπ. (MM, σελ. 193 - 194). Ὁ καθηγούμενος Γερμανός εἶχε ζητήσει νὰ τοῦ παραχωρήσει ὁ πατριάρχης ὡς μετόχιον τῆς Πάτμου τὴν πατριαρχικὴν μονὴν τῶν Σπονδῶν πού βρισκόταν στὴν Κῶ. Ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος μὲ τὸ ἔγγραφο τοῦ αὐτοῦ τὴν παραχωρεῖ στὴ μονὴ Πάτμου καὶ ταυτόχρονα κατοχυρώνει τίς κτήσεις τῆς μονῆς Πάτμου στὴν Κῶ ἀπὸ ἐνδεχόμενες ἐπεμβάσεις τῶν κατὰ καιροὺς ἐπισκόπων τῆς Κῶ, τῶν μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου ἢ καὶ ἄλλων. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν πλέκει καὶ τὸ ἐγκώμιον τοῦ καθηγούμενου Γερμανοῦ.— Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ ἴδιος καθηγούμενος τῆς Πάτμου Γερμανός θέλησε νὰ κατοχυρωθεῖ καὶ ἀπὸ τίς ἐπεμβάσεις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Λέρου· καὶ εἶναι πιθανότατο ὅτι ὁ ἴδιος πατριάρχης, ὁ Ἀρσένιος, ἀπέλυσε τὸ ἀνυπόγραφο καὶ ἀχρονολόγητο ἔγγραφο πού μᾶς ἀπασχολεῖ.

1. Βρανούση, "Ὁσιος Χριστόδουλος, σελ. 170 - 174.

Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου τοῦ ἔγγραφου μᾶς ὀδηγεῖ ἐπίσης στὴ διαπίστωση ὅτι πρόκειται γιὰ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ ΙΓ' αἰῶνα, καὶ ἐπομένως ἀνήκει ἀναμφισβήτητα στὰ χρόνια τοῦ μνημονευόμενου μέσα στὸ κείμενο καθηγουμένου Γερμανοῦ, τοῦ ἀρκετὰ γνωστοῦ μας καὶ ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες.

Τὸ ἔγγραφο δὲν διασώθηκε στὸ πρωτότυπο. Σώζεται μόνον τὸ κείμενό του, τὸ ὁποῖο παραδίδεται σὲ δύο συλλογικὰ ἀντίγραφα (Sammelkopien).

Α') Τὸ πρῶτο συλλογικὸ ἀντίγραφο εἶναι ἀκέφαλο (χαρτί, σημερινὲς διαστάσεις 0,54 × 0,29· ἀρχεῖο Πάτμου, ἀρ. 31)¹. Σ' αὐτὸ περιέχονται, ἀντιγραμμένα μὲ τὸ ἴδιο χέρι, τὰ κείμενα τεσσάρων ἔγγραφων:

1) οἱ πέντε τελευταῖοι στίχοι ἑνὸς ὀρισμοῦ τῆς αὐτοκράτειρας Θεοδώρας, συζύγου τοῦ Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου. Ὁ ὀρισμὸς αὐτός, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἐκθέτω στὴν ἔκδοσή του, ἀπολύθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 1263².

2) Ὁρισμὸς τῆς Θεοδώρας ἐπίσης, ποὺ ἔχει ἀπολυθεῖ λίγο μετὰ τὸ 1259³.

3) Τὸ πατριαρχικὸ ὑπόμνημα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ.

4) Ἄλλο πατριαρχικὸ ἔγγραφο, ποὺ ἀπολύθηκε ὅπως δὴ ποτε ἀπὸ τὸν Ἀρσένιο Λύττειανό, μετὰ τὸν Μάιο τοῦ 1258, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1263⁴.

(Δὲν ἀποκλείεται, βέβαια, νὰ ὑπῆρχε ἀρχικὰ καὶ κάποιον ἄλλο, ἢ ἄλλα, στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ χαρτιοῦ ποὺ σήμερα ἔχει ἐκπέσει· τὸ ἀντίγραφο εἶναι, ὅπως εἴπαμε, ἀκέφαλο).

Τὰ ἔγγραφα 1, 2 καὶ 4 ἀναφέρονται σὲ κτήσεις ποὺ εἶχε ἡ μονὴ τῆς Πάτμου στὴν Κῶ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα. Τὰ ὑπ' ἀρ. 3 καὶ 4 ἔγγραφα κατοχυρώνουν συνάμα τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς Πάτμου καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς νήσου κτήσεών της, ἀπαγορεύοντας παρέμβαση γειτονικῶν ἐπισκόπων.

Τὸ κείμενο τῶν τεσσάρων ἔγγραφων ποὺ περιέχονται στὸ συλλογικὸ αὐτὸ ἀντίγραφο εἶναι γραμμένο μὲ τὸ ἴδιο χέρι, μὲ τὸ ἴδιο μελάνι, τὴν ἴδια ἐποχὴ.

Ὅπως εἶναι γνωστό, τὰ συλλογικὰ ἀντίγραφα καταρτίζονταν συνήθως γιὰ λόγους πρακτικούς, γιὰ συγκεκριμένες ἀνάγκες, γι' αὐτὸ καὶ τὸ περιεχόμενό τους ἔχει πάντοτε κάποια ἐνότητα. Περιέχουν δηλαδὴ μιὰ σειρὰ ἢ ὁμάδα ἐγγράφων, ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἴδιο ἢ σὲ συναφῆ θέματα, καὶ ἀποτελοῦν, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, τὸ «φάκελο» (dossier) ποὺ θὰ χρησίμευε σὲ κάποια συγκεκριμένη ὑπόθεση. Τὰ ἀντίγραφα αὐτὰ πολλὰ φορὲς εἶναι ἐπικυρωμένα ἀπὸ κάποια ἀρχή, κρατικὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ, ἄλλοτε ὅμως εἶναι ἀπλὰ συλλογικὰ ἀντίγραφα⁵.

1. Πρὸς. Ἰεροθέου Φλωρίδου, Ἐπιτομὴ τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Πάτμου σωζομένων ἐπισήμων ἔγγραφων, Πανδώρα 20 (1869), σελ. 46.

2. Βρανούση, Ἐγγραφα Πάτμου, ἀρ. 32 καὶ σελ. 269.

3. Βρανούση, ὁ.π., ἀρ. 31.

4. Βρανούση, Ὁσιος Χριστόδουλος, σελ. 175 κέ. Περιγραφή τοῦ συλλογικοῦ ἀντιγράφου: Τῆς Ἰδίας, Ἐγγραφα Πάτμου, σελ. 263 - 264.

5. Dölger - Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre I. Die Kaiserurkunden*, Μόναχο 1967, σελ. 133.

Στὴν περίπτωσή μας τὰ τρία ἀπὸ τὰ τέσσερα ἔγγραφα (τὰ 1, 2 καὶ 4) ἀναφέρονται, ὅπως εἶδαμε, σὲ κτήσεις ἢ κεκτημένα δικαιώματα ποῦ εἶχε ἡ μονὴ τῆς Πάτμου στὴν Κῶ καὶ ἀνήκουν χρονικὰ στὰ ἔτη 1258 ὡς 1263. Τὸ 3 δὲν ἀναφέρεται σὲ κτήσεις καὶ μετόχια τῆς Κῶ, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄσχετο. Εἶναι συμπληρωματικὸ τῶν ἄλλων τριῶν, ἀναφερόμενο σὲ παρεμβάσεις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Λέρου καὶ στὴν κατοχύρωση τῆς αὐτονομίας τῆς μονῆς Πάτμου καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς νήσου κτήσεών της.

Πότε ἀκριβῶς καταρτίστηκε τὸ συλλογικὸ αὐτὸ ἀντίγραφο δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ προσδιοριστεῖ. Δυστυχῶς, κάποιοι μεταγενέστεροι μοναχοί, γιὰ νὰ τὸ συντηρήσουν, ἔχουν ἐπικολλήσει στὸ πίσω μέρος χοντρὸ χαρτὶ καὶ ἔτσι δὲν μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἂν στὸ χαρτὶ τοῦ ἀντιγράφου ὑπάρχουν ὑδατόσημα (filigranes) ποῦ θὰ ἐπέτρεπαν τὴ χρονολόγησή του. Δὲν μποροῦμε ἐπίσης νὰ ξέρουμε ἂν στὸ πίσω μέρος του, στὸ κόλλημα λ.χ., ὑπῆρχε κάποιο διαφωτιστικὸ σημεῖωμα (ἂν καὶ αὐτὸ εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο). Ἡ γραφή του ὅμως καὶ ἡ ὄλη του ἐμφάνιση μαρτυροῦν ὅτι πρέπει νὰ γράφτηκε μέσα στὸν ΙΓ' αἰῶνα (χαρακτηριστικὰ Β καὶ Γ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιχαὴλ Η' καὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου Β' κλπ.). — Ἐτσι ἡ ὑπόθεση ὅτι τὸ ἐπίμαχο ἔγγραφο θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι τοῦ πατριάρχη Συμεῶν (ΙΕ' αἰ.) ἀποκλείεται καὶ μόνο ἀπὸ τὴν παλαιογραφικὴ αὐτὴ διαπίστωση. Γιατὶ κανένας δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ γραφή αὐτὴ ποῦ βλέπουμε στὸ συλλογικὸ ἀντίγραφο εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνήκει στὰ τέλη τοῦ ΙΕ' ἢ στὶς ἀρχές τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα¹. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι, ὅπως θὰ ἰδοῦμε, μᾶς πείθουν ὅτι τὸ ἔγγραφο αὐτό, τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 τοῦ συλλογικοῦ ἀντιγράφου, ἀνήκει στὸν ΙΓ' αἰῶνα.

Β') Τὸ δεύτερο συλλογικὸ ἀντίγραφο (χαρτί, διαστ. 0,57 × 0,43· ἀρχεῖο Πάτμου, ἀρ. 32)² εἶναι μεταγενέστερο ἀντίγραφο τοῦ πρώτου καὶ ἔχει γίνεи σὲ ἐποχὴ ποῦ εἶχε ἐκπέσει τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ἀντιγράφου Α. Ἐκπονήθηκε, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸν ΙΖ' ἢ ΙΗ' αἰῶνα³.

Ξαναγυρίζουμε λοιπὸν στὸ πρῶτο καὶ ἀρχικὸ συλλογικὸ ἀντίγραφο, τοῦ ΙΓ' αἰῶνα. Ὅπως εἶδαμε, μᾶς δίνει μονάχα τὰ κείμενα τῶν τεσσάρων ἐγγράφων καὶ δὲν ἔχει καμιὰ ὑπογραφή, καμιὰ χρονολογικὴ ἔνδειξη, καμιὰ ἐπικύρωση. Συνεπῶς δὲν πρόκειται γιὰ ἐπίσημο οὔτε κεκυρωμένο συλλογικὸ ἀντίγραφο. Σ' αὐτὰ ὑπῆρχε συνήθως, πρὶν ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ κάθε ἐγγράφου, ἓνας τίτλος († τὸ ἴσον τοῦ τιμίου καὶ προσκνητοῦ βασιλικοῦ [ἢ δεσποινικοῦ] ὀρι-

1. Βεβαίως συχνὰ σὲ ἐπαρχιακὲς γραμματεῖες, ποῦ δὲν εἶχαν στενὸ δεσμὸ μὲ τὴ βασιλεύουσα, οἱ νέοι τρόποι γραφῆς ἔφταναν μὲ κάποια καθυστέρηση. Αὐτὸ ἰσχύει κυρίως γιὰ τὴ γραφὴ τῶν κωδίκων.— Πρβλ. E. V r a n o u s s i, *Contribution à l'étude de la Paléographie diplomatique: Les actes de Patmos*, στὸν τόμο *Paléographie grecque et byzantine*, Colloque N° 559, C.N.R.S., Παρίσι 1977, σελ. 447 - 448.

2. Φ λ ω ρ ῖ δ ο υ, ὁ.π., σελ. 46.

3. Β ρ α ν ο ὄ σ η, *Ἐγγραφα Πάτμου*, σελ. 264.

[The page contains dense, handwritten text in a cursive script, likely a medieval manuscript. The text is heavily obscured by large, dark ink blotches and stains, particularly in the upper and middle sections, making it largely illegible. The visible fragments of text are written in a dark ink on aged, yellowish parchment. The script is a dense, flowing cursive, characteristic of the late Middle Ages. Some words and initials are partially discernible, such as 'In nomine domini', 'Amen', and various Latin phrases, but the majority of the content is lost to the ink damage.]

αδελφός (επιστολή) από γράμματα... (The text is a dense, handwritten Greek document, likely a church record or a letter, written in a cursive script. It contains several lines of text, some of which are partially obscured by a large black ink blot in the center. The text appears to be a formal communication, possibly related to the ecclesiastical records mentioned in the caption.)

... (This block contains the lower portion of the handwritten text, continuing from the upper section. It also features a large black ink blot that obscures some of the original handwriting. The text is written in the same cursive style as the upper section.)

<- Πίν. I (ἀριστερά) — Τὸ συλλογικὸ ἀντίγραφο Α (πρὸβλ. πίν. III).

Πίν. II (ἐπάνω) — Τὸ συλλογικὸ ἀντίγραφο Β.

σμοῦ κλπ.) καὶ στὸ τέλος ἡ περιγραφή τῶν ὑπογραφῶν, τῶν χρονολογικῶν ἐνδείξεων, τῆς σφραγίδας πού ἔφερε τὸ πρωτότυπο κλπ.

Τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει στὸ δικό μας συλλογικὸ ἀντίγραφο. Αὐτὸ δείχνει ἴσως ὅτι ἐκεῖνοι πού τὸ κατάρτισαν (καὶ ἐκεῖνοι ἴσως στοὺς ὁποίους θὰ τὸ παρουσίαζαν) ἤξεραν πολὺ καλὰ ἀπὸ ποιὸν καὶ πότε ἀπολύθηκε τὸ καθένα ἀπὸ τὰ τέσσερα ἔγγραφα — ἔγγραφα τῆς ἴδιας ἐποχῆς, μὲ μικρὴ χρονικὴ ἀπόσταση τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀναφερόμενα, καὶ τὰ τέσσερα, σὲ συναφῆ θέματα. Καταρτίστηκε, δηλαδή, γιὰ νὰ διεκπεραιωθεῖ κάποια ὑπόθεση, σὲ ἐποχὴ πού τὰ γεγονότα καὶ τὰ ἔγγραφα ἦταν ἀκόμη πρόσφατα.

Τὸ γεγονός, ἐξ ἄλλου, ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ τέσσερα αὐτὰ ἔγγραφα δὲν διασώθηκε στὸ πρωτότυπο, ὑποδηλώνει ἴσως ὅτι οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου, προστρέχοντας σὲ κάποια ἀνώτερη ἀρχή, γιὰ νὰ κατοχυρώσουν τὰ σχετικὰ δικαιώματά τους (κτήσεις στὴν Κῶ, αὐτονομία κλπ.), ὑποχρεώθηκαν τελικὰ νὰ καταθέσουν ἐκεῖ τὰ πρωτότυπα, καὶ ἔτσι δὲν ἔμεινε στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς παρὰ μόνο τὸ ἀπλὸ συλλογικὸ ἀντίγραφο πού εἶχαν καταρτίσει οἱ ἴδιοι.

*

Ἐδῶ εἶναι χρήσιμη μιὰ σύντομη ἀναδρομὴ στὸ ἱστορικὸ τῶν προνομίων αὐτονομίας κτλ. τῆς μονῆς Πάτμου.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ μονὴ τῆς Πάτμου ἰδρύθηκε τὸ 1088 ἀπὸ τὸν ὅσιο Χριστόδουλο¹. Στὸ χρυσόβουλλο μὲ τὸ ὄποιο ὁ Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνὸς τοῦ παραχωροῦσε τὴν Πάτμο, γιὰ νὰ ἰδρύσει ἐκεῖ μονή, ὁ αὐτοκράτωρ ὑπογραμμίζει ὅτι ὁ Χριστόδουλος καὶ οἱ διάδοχοί του θὰ κατέχουν τὴν νῆσον ἀτελῶς, ἀβαρῶς, κυρίως καὶ ἀθθεντῶς, ἀναφαιρέτως καὶ αἰωνίως². Τὸ ἴδιο χρυσόβουλλο ὀρίζει ἐπίσης: . . . ἦτις [μονή] αὐτοδέσποτος καὶ αὐτεξούσιος [. . .] διαμενεῖ ἐσαεὶ, καθ' ἑαυτὴν ἀγομένη καὶ διευθυνομένη [. . .] καὶ οὔτε αὕτη [ἡ μονή] οὔτε τὰ ὑπ' αὐτὴν [. . .] οὔθ' ἡ νῆσος αὕτη ὑπὸ βασιλικὰ ἢ πατριαρχικὰ ἢ μητροπολιτικὰ ἢ ἐπισκοπικὰ ἢ ἐκκλησιαστικὰ ἢ ὑπὸ τινα ὄλως ἰδιωτικὰ ὑπαχθήσεται πρόσωπα, [. . .] ἀλλ' ἐλευθερίᾳ σοῦσι καθαρῶς καὶ ἀκριπαντὸς αἰῶνος³.

Ἡ αὐτονομία αὕτη τῆς μονῆς Πάτμου κατοχυρώνεται καὶ τὸ 1132 μὲ ἔγγραφο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἰωάννη Θ' τοῦ Ἀγαπητοῦ⁴, ὅπου ὑπογραμμίζεται ὅτι πρόκειται γιὰ μονὴ σταυροπηγιακὴ.

Λίγα χρόνια ἀργότερα (πρὶν ἀπὸ τὸ 1158, ὅπως θὰ ἰδοῦμε), ὁ ἐπίσκοπος Ἰκαρίας Κωνσταντῖνος, «κακεντρεχῆς ἀνήρ» καὶ «τὰ ἀλλότρια σφετεριζόμενος δίκαια», ἔπεισε τὸν τότε καθηγούμενο τῆς Πάτμου Θεόκτιστο, «ἄνδρα

1. Βρανούση, *Ὅσιος Χριστόδουλος*, σελ. 107 κέ.

2. Βρανούση, *Ἐγγραφα Πάτμου*, ἀρ. 6, στ. 11.

3. Αὐτόθι, στ. 30 - 36.

4. ΜΜ, σελ. 101 - 103. Βλ. καὶ παραπάνω, σελ. 33.

ἀπλοϊκώτερον καὶ ἀφελέστερον περὶ τὴν τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν», νὰ ἔλθουν σὲ συμφωνίες (διαλύσεις), ὥστε ἡ μονὴ τῆς Πάτμου νὰ ὑπαχθεῖ στὸν ἐπίσκοπο Ἰκαρίας. Ἔχει διασωθεῖ ἡ διαθήκη τοῦ καθηγουμένου Θεοκτίστου, συνταγμένη τὸ 1157¹, στὸ κείμενό της ὅμως δὲν γίνεται κανένας λόγος γιὰ τὶς συμφωνίες αὐτές, ποὺ ἀνέτρεπαν τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς Πάτμου. Τὶς σχετικὲς πληροφορίες τὶς ξέρουμε ἀπὸ ἓνα ὑπόμνημα τοῦ πατριάρχου Λουκᾶ Χρυσοβέργη, ποὺ ἔσπευσαν νὰ προμηθευτοῦν οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη, μόλις πέθανε ὁ καθηγούμενος Θεοκτίστος. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἐξιστορεῖ καὶ καταδικάζει ὅσα ἐπιχείρησε ὁ Ἰκαρίας καὶ ἀποκαθιστᾷ τὸ αὐτοδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον τῆς μονῆς Πάτμου². Μνεῖα τῆς ἀπόπειρας αὐτῆς τοῦ Ἰκαρίας γίνεται, ὅπως εἶδαμε³, καὶ στὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ.

Ὡς τὶς μέρες μας δὲν εἶχε βρεθεῖ κανένα ἄλλο τεκμήριο γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτῆ τῶν συμφωνιῶν (διαλύσεων) τοῦ Θεοκτίστου μὲ τὸν ἐπίσκοπο Ἰκαρίας. Γι' αὐτό, ὅταν πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια, εἶχα τὴν τύχη νὰ ἐπισημάνω, σ' ἓνα πολὺ φθαρμένο φύλλο, ἓναν παλιὸ κατάλογο ἐγγράφων τῆς μονῆς (συνταγμένο στὰ τέλη τοῦ ΙΒ' ἢ στὶς ἀρχές τοῦ ΙΓ' αἰ.), ἐγγράφων ποὺ εἶχαν παραμεριστεῖ κάπου καὶ ἐνεβλήθησαν εἰς τὰ σακκούλια ὡς ἄχρηστα, μὲ ἀρκετὴ ἐκπληξὴ διάβασα ὅτι ὑπῆρχε ὀλόκληρος ἀπόδεσμος ἐγγράφων σχετικῶν μὲ τὴν ὑπόθεση αὐτῆ τοῦ ἐπισκόπου Ἰκαρίας. Στὸν κατάλογο ἐκεῖνο ἀναγράφονται: α') δύο πατριαρχικὰ ὑπομνήματα περὶ τοῦ Ἰκαρίας· β') διάλυσις τοῦ Ἰκαρίας· γ') ὑπόμνησις καὶ λύσις πατριαρχικὴ πρὸς τὸν Ἰκαρίας· δ') ἴσον πατριαρχικοῦ πιπτακίου πρὸς τὸν Ἰκαρίας· ε') χαρτοφυλακικὸν σημείωμα περὶ τῆς διαλύσεως τοῦ Ἰκαρίας⁴.

Στὶς ἐνέργειες αὐτές τοῦ ἐπισκόπου Ἰκαρίας ἔθεσε τέρμα τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο τοῦ 1158. Ἐκατὸ περίπου χρόνια ἀργότερα, καταδικάζει τὶς αὐθαιρεσίες τοῦ ἐπισκόπου Λέρου τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Σὲ κάθε παρόμοια περίπτωσις ὁ πατριάρχης, καταδικάζοντας τὶς αὐθαιρεσίες, ὑπενθύμιζε καὶ κατοχύρωνε καὶ πάλι τὰ προνόμια τῆς μονῆς Πάτμου.

Τὰ προνόμια αὐτὰ τὰ ἐπικυρώνουν ἀργότερα καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ σωζόμενα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων.

Συχνὰ τὰ ἔγγραφα αὐτὰ περιέχουν ὀλόκληρες περικοπὲς ἀπὸ προγενέστερα ἔγγραφα ποὺ κατοχύρωναν τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς Πάτμου, ἀρχίζοντας πολ- λές φορές ἀπὸ τὸ ἰδρυτικὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου.

1. MM, σελ. 106 - 110.

2. MM, σελ. 113 - 117. Βλ. καὶ παραπάνω, σελ. 33.

3. Βλ. παραπάνω, σελ. 32 καὶ 33.

4. Β ρ α ν ο ῦ σ η, Ἀνέκδοτος κατάλογος ἐγγράφων τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς, Σύμμεικτα 1 (1966), σελ. 151 - 154.

“Έτσι, λ.χ., σὲ ἔγγραφο τοῦ 1504 ὁ τότε πατριάρχης Παχώμιος¹, ἀφοῦ ἀναφέρεται στὸν κανόνα καὶ τύπον τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου, ἐπικυρώνει καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν καὶ τὸ ἀκαταπάτητον τῆς μονῆς, καθὼς καὶ τοῦ πρὸς ἡμῶν ἀγιωτάτου πατριάρχου κ Ὑ ρ Σ υ μ ε ῶ ν διακελεύεται γράμμα κλπ. Προσθέτει ὅτι ὅποιος προσβάλλει τὴν ἐλευθερία τῆς μονῆς Πάτμου, ἀπειλεῖται μὲ ἀφορισμὸ ἀπὸ τὸν πατριάρχη.

Τὸ 1512, ἐπειδὴ καὶ πάλι εἶχαν σημειωθεῖ ἐξωτερικὲς παρεμβάσεις εἰς βάρος τῆς μονῆς Πάτμου, ὁ ἴδιος πατριάρχης Παχώμιος² ἐπανέρχεται στὸ θέμα καὶ ὑπογραμμίζει τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς ἐπικυρώνοντας τὸ προηγούμενο ἔγγραφο τοῦ τοῦ ἔτους 1504.

Τὸ 1561, σὲ γράμμα τοῦ πρὸς τὸν ἡγούμενο, τοὺς μοναχοὺς, τοὺς ἄρχοντες καὶ τὸ λαὸ τῆς Πάτμου, ὁ πατριάρχης Ἰωάσαφ Β΄ ἐπικυρώνει τὰ παλαιγενῆ δικαιώματα ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῆς μονῆς Πάτμου. Συνάμα διακηρύσσει ὅτι εἶναι πλαστὸ ἓνα δῆθεν δικό του πατριαρχικὸ ἔγγραφο ποῦ εἶχε παρουσιάσει ὁ πρῶην Ρόδου Θεοδόσιος διεκδικώντας ἔχειν ἐκεῖνον τὴν νῆσον ταύτην [τὴν Πάτμο] ἐξαρχικῶς καὶ ἐπιτροπικῶς, τὰ ἐκκλησιαστικὰ συνάξειν εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα καὶ τὰ ἀρχιερατικὰ ἐκτελεῖν³.

Τὸ 1597 ὁ Μελέτιος Πηγᾶς, πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ τοποτηρητῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, συντάσσει καὶ ἀπολύει ἓνα ἐκτενέστατο σιγίλλιωδες γράμμα, γιὰ νὰ τὸ ἔχει ἡ μονὴ τῆς Πάτμου «εἰς διηνεκῆ ἀσφάλειαν καὶ βεβαίωσιν»⁴. “Ὅπως διαβάζουμε στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔγγραφου, εἶχαν προσέλθει στὸν πατριάρχη τρεῖς μοναχοὶ τῆς Πάτμου, παρακαλώντας τον νὰ ἐπικυρώσει «τὰ παλαιγενῆ βασιλικὰ χρυσόβουλλα καὶ πατριαρχικὰ ὑπομνήματα» ποῦ κατοχύρωναν τὴν αὐτονομία καὶ τὰ προνόμια τῆς μονῆς. Πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς ἀναφέρεται ὁ «σοφώτατος καὶ λογιώτατος διδάσκαλος καὶ ἐκκλησιάρχης» τῆς μονῆς ἱερομόναχος Νικηφόρος. Ὁ γνωστὸς λόγιος Νικηφόρος Χαρτοφύλαξ (μετέπειτα ἡγούμενος τῆς Πάτμου κλπ.) ξέρουμε ὅτι εἶχε ἰδιαιτέρους δεσμοὺς μὲ τὸν Μελέτιο Πηγᾶ, ἀλληλογραφία κλπ⁵. Στὴ συνεργασία τοῦ Νικηφόρου, πιθανότατα, ὀφείλεται ἡ συστηματικὴ ἀναγραφὴ τῶν σημαντικότερων ἔγγραφων τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχείου, βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν, αὐτοκρατορικῶν καὶ πατριαρχικῶν, ἢ ἐπιλογὴ ἐκτενῶν περικοπῶν ἀπὸ τὸ καθένα, ἢ κατάστρωσή τους σὲ ἓνα ἐνιαῖο κείμενο καὶ ἡ ἄρτια διατύπωση τοῦ σιγίλλιωδους

1. MM, σελ. 261 - 262.

2. MM, σελ. 263 - 264.

3. MM, σελ. 264 - 265.

4. MM, σελ. 282 - 287.

5. Βλ. Ἰεροθέου Φλωρίδου, *Περὶ Νικηφόρου τοῦ Χαρτοφύλακος - Βιογραφικὰ ἀποσημειώσεις*, ΔΙΕΕ 2 (1885), σελ. 65 - 81. — Πρβλ. καὶ δ. Χρυσόστομο Φλωρέντη, *Βραβεῖον τῆς ἱεράς μονῆς Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου*, Ἀθήνα 1980, σελ. 19.

γράμματος πού υπέγραψε ὁ Μελέτιος Πηγᾶς. Ὁ πατριάρχης πῆρε, καθὼς γράφει, τὰ ἔγγραφα πού τοῦ παρουσίασαν, τὰ μελέτησε καὶ θεώρησε σκόπιμο «τὰς περιλήψεις καὶ τὰς διανοίας αὐτῶν ὡς οἶόν τε συντετμημένως ἐν τῷ παρόντι ἐνθεῖναι ὑπομνήματι», ὥστε οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου «τῇ ἐμφανείᾳ τούτου καὶ μόνον» τοῦ ἔγγραφου νὰμποροῦν νὰ ἀντιμετωπίζουσαν κάθε ἐνδεχόμενη ἀπειλὴ τῆς αὐτονομίας τῆς μονῆς καὶ τῶν προνομίων της.

Ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἰδρυτικὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο παραθέτει ἐκτενεῖς περικοπὲς σημειώνοντας μὲ κάθε ἀκρίβεια καὶ τίς χρονολογικὲς του ἐνδείξεις.

Μνημονεύει ἔπειτα καὶ συνοψίζει τὸ πατριαρχικὸ ὑπόμνημα τοῦ Ἰωάννου Θ΄ Ἀγαπητοῦ τοῦ ἔτους 1132¹, τὸ πατριαρχικὸ ἐνυπόγραφο ὑπόμνημα τοῦ Λουκᾶ Χρυσοβέργη, τοῦ ἔτους 1158², παραθέτει αὐτολεξεί τίς οὐσιωδέστερες περικοπὲς ἀπὸ τὸ καθένα μὲ ἀκριβεῖς χρονολογικὲς ἐνδείξεις κλπ., καὶ φτάνει στὰ πιὸ πρόσφατα, τὰ μεταβυζαντινά.

Τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτά, τὰ «οὐ μακρὰν ἀπέχοντα τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου», ὅπως γράφει, ἦταν τοῦ πατριάρχου Σ υ μ ε ὠ ν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο παραθέτει ἐκτενεῖς περικοπὲς, ἀλλὰ χωρὶς χρονολογικὲς ἐνδείξεις.

Ἐπειτα παραθέτει ἐκτενεῖς ἐπίσης περικοπὲς ἀπὸ ἔγγραφο τοῦ πατριάρχου Παχωμίου, τοῦ ἔτους 1504³, καί, τέλος, λίγες φράσεις ἀπὸ πιττάκιον τοῦ πατριάρχου Ἰωάσαφ, χωρὶς νὰ σημειώνει χρονολογικὲς ἐνδείξεις. Πρόκειται γιὰ ἔγγραφο τοῦ 1561, ὅπως εἶδαμε παραπάνω (σελ. 38).

Ἀνακεφαλαιώνοντας ὁ Πηγᾶς ἐπαναλαμβάνει καὶ ὑπογραμμίζει τὰ προνόμια τῆς μονῆς Πάτμου καὶ τὰ ἐπικυρώνει.

Μετὰ τὸν Μελέτιο Πηγᾶ (1597), παρόμοια ἔγγραφα ἀπέλυσαν: Τὸ 1624 ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις⁴, ὁ ὁποῖος ἀνανεώνει τὸ ἔγγραφο τοῦ Πηγᾶ. Τὸ 1673 ὁ πατριάρχης Διονύσιος Γ' ὁ Μουσελίμης⁵. Τὸ 1688 ὁ πατριάρχης Καλλίνικος Β', ὁ ὁποῖος ρητὰ ἀναφέρεται στὸ ἰδρυτικὸ χρυσόβουλλο καὶ στὰ πατριαρχικὰ γράμματα τῶν προκατόχων του Ἰωάννου, Λουκᾶ, Σ υ μ ε ὠ ν, Ἰωάσαφ, Κυρίλλου⁶.— Τὸ 1722 ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Γ' ⁷. Τὸ 1762 ὁ πατριάρχης Ἰωαννίκιος Γ', ὁ ὁποῖος ἀνανεώνει τὸ προγενέστερο ἔγγραφο τοῦ Καλλινίκου (1688) ἐπαναλαμβάνοντας καὶ τίς ρητὲς μνεῖες τοῦ ἰδρυτικοῦ χρυσοβούλλου καὶ τῶν πατριαρχικῶν γραμμάτων τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Λουκᾶ, τοῦ Σ υ μ ε ὠ ν, τοῦ Ἰωάσαφ, τοῦ Κυρίλλου⁸.— Τὸ 1780 ὁ πατριάρχης Σω-

1. Βλ. παραπάνω, σελ. 33.

2. Βλ. παραπάνω, σελ. 33.

3. Βλ. παραπάνω, σελ. 41.

4. MM, σελ. 293 - 295.

5. MM, σελ. 300 - 303.

6. MM, σελ. 305 - 309.

7. MM, σελ. 328 - 332.

8. MM, σελ. 340 - 344.

φρόνιος Β', ό όποϊός άνανεώνει τό γράμμα τοῦ Καλλινίκου (1688), έπαναλαμβάνοντας τίς μνεΐες τοῦ ίδρυτικοῦ χρυσοβούλλου καί τῶν πατριαρχικῶν έγγραφῶν τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Λουκά, τοῦ Συμεών, τοῦ Ἰωάσαφ, τοῦ Κυρίλλου, τοῦ Μελετίου, τοῦ Διονυσίου, τοῦ Ἱερεμία κλπ.¹ Τό 1797 ό πατριάρχης Γρηγόριος Ε', ό όποϊός άνανεώνει τό συνοδικόν γράμμα τοῦ Ἰωαννικίου (1762), άπ' όπου παραλαμβάνει καί τίς μνεΐες παλαιότερων έγγραφῶν τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Λουκά, τοῦ Συμεών, τοῦ Ἰωάσαφ, τοῦ Κυρίλλου². Δέν θά έπεκταθοῦμε σέ άλλα. Εΐναι όμως κοινή διαπίστωση ότι, σέ παρόμοιες περιπτώσεις, κάθε νεότερο έγγραφο, πού άνανέωνε τά παλαιότερα, έπαναλάμβανε, όπως ἦταν φυσικό, τό περιεχόμενο τῶν παλαιότερων, μεταφέροντας, πολύ συχνά, αὐτούσιες φράσεις καί όλόκληρες περικοπές.

Ἀπό τά έγγραφα πού άπαριθμήσαμε, ένα μονάχα δέν έχει διασωθεΐ, τό συχνά μνημονεύμενο έγγραφο τοῦ πατριάρχη Συμεών, τό όποϊο δημιουργεΐ, όπως θά ίδοῦμε, προβλήματα. Ἡ διερεύνησή τους θά μάς έπαναφέρει στήν άρχική μας άφετηρία, στό άνυπόγραφο καί άχρονολόγητο έγγραφο πού άποδίδεται στόν Ἀρσένιο Λύτωρειανό τοῦ ΙΓ' αΐώνα.

Τό έγγραφο τοῦ Συμεών μνημονεύεται γιά πρώτη φορά σέ έγγραφο τοῦ πατριάρχη Παχωμίου τοῦ έτους 1504³, όπου έπαναλαμβάνονται τά περιπρονομίων τῆς μονῆς Πάτμου, συνοδευόμενα άπό τή φράση: *καθώς καί τοῦ προήμῶν άγιωτάτου πατριάρχου κ ὁ ρ Συμεών διακελεύεται γράμμα, ᾧ τό άμεταποίητον καί άμετάτρεπτον καί έδραϊον άποφαινόμεθα έχειν, σὸν τοῖς έτέροις παλαιγενέσι γράμμασι*⁴.

Τό γράμμα αὐτό τοῦ Συμεών μνημονεύεται γιά δεύτερη φορά σέ έγγραφο τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, τοῦ έτους 1597⁵, ό όποϊός καί παραθέτει έκτενεΐς περικοπές του.

Τά μεταγενέστερα σχετικά έγγραφα (τοῦ 1688, τοῦ 1762, τοῦ 1780 καί τοῦ 1797) άπαριθμοῦν άπλῶς τοῦς προγενέστερους πατριάρχες πού εΐχαν άπολύσει έγγραφα γιά τό ἴδιο θέμα (άνάμεσα στοῦς όποϊούς μνημονεύεται καί ό Συμεών), άλλα εΐναι φανερό ότι ἡ άπαρίθμηση αὐτή μεταφέρεται κάθε φορά στό χρονολογικά μεταγενέστερο έγγραφο μεταγραμμένη (με τίς ίδιες σχεδόν τυπικές φράσεις) άπό τό χρονολογικά προγενέστερο. Μόνο στό έγγραφο τοῦ Πηγᾶ (1597) έχουμε όχι άπλή άπαρίθμηση προγενεστέρων πατριαρχῶν, άλλα συστηματική παρουσίαση τῶν ἴδιων τῶν παλαιγενῶν γραμμάτων, με περιλή-

1. MM, σελ. 359 - 364.

2. MM, σελ. 374 - 379.

3. Βλ. παραπάνω, σελ. 41.

4. MM, σελ. 262.

5. Βλ. παραπάνω, σελ. 42.

ψεις και ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ καθένα, μὲ τὶς χρονολογικὲς τους ἐνδείξεις κλπ.

Στὸ ἔγγραφο αὐτὸ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ διαβάζουμε ὅτι τὸ πατριαρχικὸ σιγίλλιο τοῦ προκατόχου του Σ υ μ ε ώ ν

. . . ἐπεβεβαίου τὰ διαληφθέντα παλαιγενῆ σιγίλλια τῶν ἀοιδίμων πατριαρχῶν, κυροῦ Ἰωάννου καὶ κυροῦ Λουκᾶ, καὶ πρὸς τούτοις διωρίζετο κυρίαν εἶναι τὴν σεβασμίαν μονὴν τῆς Πάτμου, αὐτοδέσποτόν τε καὶ καθ' ἑαυτήν, τὸν δέ γε πνευματικῶς τῶν ἐν αὐτῇ ἐνασκουμένων μοναχῶν προϊστάμενον μηδενὶ προσώπῳ κοσμικῶ ἢ ἐκκλησιαστικῶ ὑποκείμενον πώποτε, τὴν πατριαρχικὴν δὲ μόνην μεγαλειότητα κεφαλὴν ἐπιγινώσκειν πνευματικὴν· πρὸς δὲ τῇ τῆς μονῆς κυριότητι, αὐτὸν τὸν τῆς μονῆς καθηγούμενον παρεκελεύετο πνευματικῶς διεξάγειν τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ Πάτμῳ οἰκοῦντας πάντας καὶ πάντας τοὺς ἐν τοῖς τῆς μονῆς κτήμασι καὶ μετοχίσι προσκαθημένους καὶ τούτων ἔχειν τὴν πνευματικὴν ἀνάκρισιν καὶ διοίκησιν καὶ ποιμαίνειν τούτους πνευματικῶς κατὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ διάκρισιν, σέμνωμα τοῦτο εἶναι φάσκον τῇ μονῇ προσαρμοσάν ἀνεκαθεν ἐκ τῆς πατριαρχικῆς μεγαλειότητος διὰ τὸ τὸν ἐπιστήθιον μαθητὴν τε καὶ ἀπόστολον Ἰωάννην τὸν Θεολόγον ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ τὸ θεῖον συγγράψασθαι εὐαγγέλιον· ἔτι δὲ ἀπεφαίνετο μηδένα τῶν ἀρχιερέων παρείσδυσίν τινα κεκτῆσθαι τὸ παράπαν ἐν τινι τῶν ὑπὸ τὴν μονὴν τελούντων κτημάτων, οὐδέ τι ἀρχιερατικὸν ἐπ' αὐτοῖς διενεργῆσαι λειτούργημα· πρὸς τούτοις δὲ διωρίζετο ἵνα, εἴπερ δεθῆ ἄρχιερέως ὁ κατὰ καιροὺς καθηγούμενος ἐπὶ χειροτονία ἢ ἄλλῃ τινὶ ἱεροπραξίᾳ, μετακαλῆται, ὄντινα αἰρετίσεται τῶν ἀρχιερέων· καὶ αὕτη μὲν ἡ περίληψις τοῦ διαληφθέντος σιγίλλιου τοῦ κυρίου Συμεών. . .¹

Οἱ περικοπὲς ἀπὸ τὸ ἔγγραφο τοῦ Συμεών, τὶς ὁποῖες μεταφέρει στὸ κείμενό του ὁ Πηγᾶς καὶ τὶς ὁποῖες ὑπογράμμισα χρησιμοποιοῦντας πλάγια στοιχεῖα, βρίσκονται αὐτούσιες καὶ στὸ ἀνυπόγραφο καὶ ἀχρονολόγητο ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Παραθέτω ἐδῶ ὅλο σχεδὸν τὸ κείμενό του:

† Πρόσεισι μὲν τῇ κατὰ τὴν νῆσον τῆς Πάτμου διακειμένη σεβασμία πατριαρχικῆ μονῆ [. . .] τῶν ἀοιδίμων πατριαρχῶν παλαιγενῆ σιγίλλια, τοῦ τε κυροῦ Ἰωάννου, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῦ κυροῦ Λουκᾶ, διοριζόμενα κυρίαν εἶναι ταύτην, αὐτοδέσποτόν τε καὶ καθ' ἑαυτήν, τὸν δέ γε πνευματικῶς τῶν ἐν αὐτῇ ἐνασκουμένων μοναχῶν προϊστάμενον μηδενὶ προσώπῳ κοσμικῶ ἢ ἐκκλησιαστικῶ ὑποκείμενον πώποτε, τὴν πατριαρχικὴν δὲ μόνην μεγαλειότητα κεφαλὴν ἐπιγινώσκειν πνευματικὴν καὶ ταύτη ὑποκεῖσθαι καὶ παρὰ ταύτης ἐπιγινώσκεισθαι, πρὸς δὲ τῇ τῆς μονῆς κυριότητι καὶ τῶν ἐντὸς² τῆς νήσου Πάτμου ὑπὸ τὴν μονὴν τελούντων μετο-

1. MM, σελ. 284 - 285.

2. Πρβλ. παραπάνω, σελ. 32, σημ. 1.

χίων, παροίκων τε καὶ προαστείων πνευματικῶς καὶ τούτων ἡγεῖσθαι καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ δὲ πάντας οἰκοῦντας πνευματικῶς διεξάγειν τὸν τῆς μονῆς καθηγούμενον, σέμνωμα οἶμαι τοῦτο τῇ μονῇ προσαρμόσαν ἀνέκαθεν ἐκ τῆς πατριαρχικῆς μεγαλειότητος διὰ τὸ τὸν ἐπιστήθιον μαθητὴν καὶ ἀπόστολον Ἰωάννην τὸν Θεολόγον ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ τὸ θεῖον συγγράφασθαι εὐαγγέλιον· δι' αὐτὸ γὰρ καὶ ἡ νῆσος ἀπανταχοῦ περιθρύλλητος καὶ ἡ μονὴ περιβόητος, τῶν δὲ πλησιοχωρούντων ἀρχιερέων οὐδεὶς ἐν τινι τῶν ὑπὸ τὴν μονὴν τοῦ Θεολόγου τελούντων κτημάτων παρεῖδυσιν τὸ παραπάνω κεκτῆσεται, οὐδὲ τι ἀρχιερατικὸν ἐπ' αὐτοῖς ἐνεργήσει λειτούργημα· ἦν μὲν οὖν οὕτω ἡ ῥηθεῖσα μονὴ καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχοντα ὑπὸ τὴν τοῦ καθηγουμένου ἀνάκρισιν καὶ διοίκησιν, ἀλλ' ὁ πρὸ χρόνων χρηματίσας τῆς Ἰκαρίας ἐπίσκοπος Κωνσταντῖνος [. . .]· ἐπεὶ δὲ ἀρτίως καὶ ὁ τῆς Λέρου ἐπίσκοπος Νεῖλος πειρᾶται παρεῖδυσθαι ἐν τοῖς τοῦ Θεολόγου κτήμασι [. . .], διὰ τοῦ παρόντος σιγιλλιώδους ὑπομνήματος τῆς ἡμῶν μετριότητος τῆς παραλόγου τούτου ὁρμῆς ἀναχαιτισθῆσεται [. . .]· ὁ δὲ καθηγούμενος τῆς τοῦ Θεολόγου μονῆς, ὁ κύριος Γερμανός, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἡγουμενεύοντες ἐν αὐτῇ ἔξουσι τὴν πνευματικὴν ἀνάκρισιν καὶ διοίκησιν τῶν ἐν τοῖς κτήμασι τῆς μονῆς προσκαθημένων πάντων, καθὼς περ εἶχον ἀνέκαθεν, καὶ ποιμανοῦσι τούτους πνευματικῶς κατὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς διάκρισιν· εἴπερ δὲ καὶ ἀρχιερέως δεηθῆ ὁ καθηγούμενος ἐπὶ χειροτονίᾳ ἢ ἄλλῃ τινὶ ἱεροπραξίᾳ, διορίζεται ἡ μετριότης ἡμῶν, μὴ προσκαλεῖσθαι τὸν τῆς Λέρου ἐπίσκοπον [. . .], ἀλλ' ἐξ ἑτέρας ἐπισκοπῆς, ἡνίκα δεήσει, ἀρχιερέα μετακαλέσεται, ὅπερ καὶ αἰρετίσεται...¹.

Τὰ ὑπογραμμισμένα (μὲ χρήση πλαγίων στοιχείων) συμπίπτουν μὲ ὅσα ὑπογράμμισα καὶ στὸ παραπάνω κείμενο ποὺ ἀποδίδεται στὸν Συμεών.

Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς ἐπέτρεψαν νὰ διατυπωθεῖ ἡ ὑπόθεση ὅτι τὸ ἀχρονολόγητο καὶ ἀνυπόγραφο πατριαρχικὸ ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ ποὺ ἀποδίδουμε στὸν Ἀρσένιο Αὐτωρειανὸ τοῦ ΙΓ' αἰώνα, εἶναι τὸ χαμένο ἢ λαθάνον σήμερα ἔγγραφο τοῦ πατριάρχῃ Συμεών, τοῦ ΙΕ' αἰώνα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐκτενεῖς περικοπὲς παραθέτει ὁ Πηγάς.

Ἡ ἐπισήμανση ὅμως ἀνάλογων ὁμοιοτήτων ἀνάμεσα σὲ δύο ἢ περισσότερα πατριαρχικά ἔγγραφα, ἀναφερόμενα μάλιστα στὸ ἴδιο θέμα, δὲν ἀποδεικνύει τίποτ' ἄλλο, παρὰ μονάχα ὅτι ὁ συντάκτης ἢ οἱ συντάκτες τοῦ μεταγενέστερου ἔγγραφου ἀντλοῦσαν αὐτούσιες περικοπὲς ἀπὸ τὸ προγενέστερο ἢ τὰ προγενέστερα, τὰ ὁποῖα τοὺς εἶχε ζητηθεῖ νὰ τὰ ἀνανεώσουν καὶ νὰ τὰ ἐπικυρώσουν.

Δὲν μπορούμε, συνεπῶς, νὰ ἀποφανθοῦμε ὅτι, ἐπειδὴ κάποιες περικοπὲς παραδίδονται ὡς προερχόμενες ἀπὸ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Συμεών, δὲν

1. MM, σελ. 203 - 204.

είναι δυνατόν οι ίδιες αυτές περικοπές να περιέχονταν και σε κάποιο παλαιότερο σχετικό έγγραφο.

Αυτό το παλαιότερο έγγραφο, από το οποίο άντλησαν πολλά, καθώς φαίνεται, οι συντάκτες του εγγράφου του Συμεών, είναι το άνυπόγραφο και άχρονολόγητο γράμμα που μας άπασχολεί.

Το έγγραφο αυτό άνήκει άναμφισβήτητα στον ΙΓ' αιώνα, για πολλούς λόγους:

α') Ο μνημονευόμενος μέσα στο κείμενο καθηγούμενος της Πάτμου κύρ Γερμανός, δέν είναι άλλος, όπως είδαμε, παρά ο γνωστός και από άλλες μαρτυρίες Γερμανός, ο οποίος στο μακρό διάστημα της ήγουμενείας του (περίπου 1258 - 1280) επέτυχε να άπολυθούν και άλλα έγγραφα, αυτοκρατορικά και πατριαρχικά, για την κατοχύρωση κτήσεων και προνομίων της μονής του. (Στίς περικοπές που παραδίδονται ως προερχόμενες από έγγραφο του Συμεών ο καθηγούμενος Γερμανός δέν μνημονεύεται).

β') Το συλλογικό αντίγραφο που διασώζει το κείμενο του εγγράφου μας, παλαιογραφικά έξεταζόμενο, άποδεικνύεται γραμμένο τον ΙΓ' αιώνα και σε καμιά περίπτωση δέν μπορεί να θεωρηθεί μεταγενέστερο της έποχής του Συμεών (γραμμένο δηλαδή στα τέλη του ΙΕ' ή στις άρχές του ΙΣΤ' αιώνα). Έτσι, άποκλείεται κάθε σκέψη και κάθε τυχόν προσπάθεια να άποδοθεί στον Συμεών (του ΙΕ' αι.) το έγγραφό μας.

γ') Τα τέσσερα έγγραφα, από τα όποια καταρτίστηκε το συλλογικό αυτό αντίγραφο, και ο σκοπός για τον όποιο καταρτίστηκε, μας μεταφέρουν στον ΙΓ' αιώνα. Με τα δύο πρώτα γινόταν ή παραχώρηση του προαστείου Άναβασιδίου της Κω στους μοναχούς της Πάτμου από την αυτοκράτειρα Θεοδώρα Παλαιολογίνα, στην όποια άνήκε είτε όλόκληρη ή Κως, είτε μεγάλες έκτάσεις της¹. Το τρίτο έγγραφο, αυτό που σχολιάζουμε, είναι πατριαρχική άπόφαση και έντολή να μην παρεμβαίνει ο έπίσκοπος της Λέρου στις κτήσεις της μονής Πάτμου. Το τέταρτο, άποδεδειγμένα του Άρσενίου, είναι πατριαρχική άπόφαση και έντολή να μην παρεμβαίνει ο έπίσκοπος της Κω στις κτήσεις και τα μετόχια της μονής Πάτμου.

Το συλλογικό αυτό αντίγραφο συγκροτήθηκε κάποια στιγμή, στο δεύτερο μισό του ΙΓ' αιώνα, για να κατοχυρωθούν τα δικαιώματα κατοχής, έκμετάλλευσης και έλευθερίας των μετοχίων και κτήσεων της μονής Πάτμου στην Κω, κατά πρώτο λόγο, και ίσως, κατά δεύτερο λόγο, στη Λέρο.

Είναι δύσκολο, έλλείψει στοιχείων, να παρακολουθήσουμε το ιστορικό των μετοχίων που άπέκτησε ή μονή της Πάτμου στην Κω χάρη στη συγκατάθεση της αυτοκράτειρας Θεοδώρας, του Μιχαήλ Η' και του πατριάρχη Άρσε-

1. Βλ. Βρανούση, "Έγγραφα Πάτμου, άρ. 31 και 32.

νίου¹. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ συγκατάθεση τοῦ πατριάρχου ἦταν ἀποφασιστικῆς σημασίας, γιατί τὰ μετόχια αὐτὰ ἦταν σταυροπηγιακά.

Ὡστόσο, ἀνάμεσα στὸ 1263, ὅποτε ἡ Πάτμος κατέχει τρία μετόχια (καὶ πολλὲς κτήσεις) στὴν Κῶ², καὶ στὸ 1292 πού τὰ ξαναποκτᾶ³, πολλὲς φορὲς αὐτὰ ἀποσπῶνται ἀπὸ τὴ μονὴ Πάτμου. Σὲ κάποια τέτοια στιγμή παρέμβασης τοῦ ἐπισκόπου τῆς Κῶ ὀφείλεται, πιθανότατα, ἡ συγκρότηση τοῦ συλλογικοῦ ἀντιγράφου.

Καὶ μιὰ τελευταία ὑπόθεση, μὲ κάθε ἐπιφύλαξη: Ἴσως τὸ συλλογικὸ ἀντίγραφο, πού περιεῖχε δύο ἔγγραφα τῆς Θεοδώρας καὶ δύο ἔγγραφα τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου, καταρτίστηκε ἐνῶ ἀκόμη ἦταν αὐτοκράτειρα ἡ Θεοδώρα καὶ πατριάρχης ὁ Ἀρσένιος (1261 - 1264), ὅποτε περιοριζόμαστε στὴ χρονικὴ περίοδο: μετὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1263 (ἔγγραφο τοῦ Ἐσκαμματισμένου) καὶ Μάιο - Ἰούνιο 1264 (ἀποπομπὴ τοῦ Ἀρσενίου ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο).

Ἐπειδὴ τὰ πρωτότυπα τῶν τεσσάρων ἐγγράφων τοῦ συλλογικοῦ ἀντιγράφου δὲν ξαναγύρισαν στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς, ὅπως εἶπαμε, τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου μας διασώθηκε ἀνυπόγραφο, ἀχρονολόγητο καὶ ἀταύτιστο. Οἱ μεταγενέστεροι δὲν ἦταν πιά σὲ θέση νὰ τὸ προσγράψουν σὲ συγκεκριμένο πατριάρχου, γι' αὐτὸ καὶ στὰ μεταβυζαντινὰ ἔγγραφα, ὅπου μνημονεύονται προγενέστεροι πατριάρχες πού κατοχύρωσαν τὰ προνόμια τῆς μονῆς, δὲν μνημονεύεται ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Ἀρσένιος Αὐτωναγιανός. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι ὅμως διαπίστωσαν ὅτι στὸ ἀδέσποτο αὐτὸ ἔγγραφο συνοψίζονται καὶ ἐπικυρώνονται μὲ ἀξιοζήλευτη διατύπωση τὰ προνόμια τῆς μονῆς, καὶ τὸ χρησιμοποίησαν καταλλήλως: Προκειμένου νὰ συνταχθεῖ ἓνα νέο σχετικὸ ἔγγραφο στὰ χρόνια τοῦ Συμεῶν — τὸ πρῶτο, καθὼς φαίνεται, πού ἔγινε μετὰ τὴν Ἀλωσὴ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ — οἱ ἐνδιαφερόμενοι, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα πού παρουσίασαν (στὸ πρωτότυπο ἢ σὲ ἀντίγραφα), παρουσίασαν καὶ τὸ ἀδέσποτο καὶ ἀταύτιστο πατριαρχικὸ ἔγγραφο τοῦ συλλογικοῦ ἀντιγράφου, κείμενο τὸ ὁποῖο κρίθηκε πολὺ κατάλληλο νὰ μετοχετευθεῖ στὸ καταρτιζόμενο νέο ἔγγραφο. Καὶ ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἦταν ἀταύτιστο, θεωρήθηκε θεμιτὸ καὶ ἐπιβαλλόμενο νὰ μεταφερθοῦν αὐτούσιες οἱ κυριότερες περιχοπές του στὸ νέο ἔγγραφο πού θὰ ὑπέγραφε ὁ Συμεῶν.

ἜΡΑ Α. ΒΡΑΝΟΥΣΗ

1. Βρανούση, *Ὁσιος Χριστόδουλος*, σελ. 176 κέ. — Τῆς Ἰδίας, *Ἐγγραφα Πάτμου*, εὑρετήριο, λ. Κῶς. — Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Ἐγγραφα Πάτμου*, τόμ. Β', εὑρετήριο, λ. Κῶς.

2. Πρβλ. τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀπογραφέως τῆς Ρόδου καὶ τῶν Κυκλάδων Λέοντος Ἐσκαμματισμένου, Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, ὁ.π., ἀρ. 68 καὶ 69.

3. Βρανούση, *Ὁσιος Χριστόδουλος*, σελ. 177 κέ.

